

Кімге: Батыс Қазақстан облысының қоғамдық даму басқармасына
Автордың аты-жөні және лауазымы: Қайырғалиев Төлеген Серікұлы,
Теректі ауданының білім беру бөлімінің бас маманы
Күні: 16.10.2024

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЖАЗБА

Тақырыбы: Гендерлік теңсіздік. Әйел құқығы

Кілт сөздер: гендер, гендерлік теңдік, гендерлік теңсіздік, саяси қатысу, гендерлік стереотип

Кіріспе

Қазақстанда гендерлік теңдік мәселесі еліміздің дамуына маңызды әсер етеді. Тәуелсіздіктен бері әйелдердің құқықтарын қорғау бағытында бірқатар заңдар мен бағдарламалар қабылданды, атап айтқанда, 1995 жылғы Конституция мен 2006 жылғы «Отбасы және гендерлік саясат туралы» заң.

Дегенмен, әйелдердің қоғамдағы орны мен құқықтарының жүзеге асырылуы әлі де өзекті мәселе. Статистика бойынша, әйелдердің 30%-ы өмірінде кем дегенде бір рет зорлық-зомбылыққа ұшыраған. Экономикалық салада әйелдер жалақысы ерлерден 30-40% төмен, ал саяси қатысу деңгейі 30% шамасында.

Гендерлік стереотиптер мен білімнің жетіспеушілігі әйелдердің мансаптық өсіп, әлеуметтегі рөлін шектеуде. Сондықтан гендерлік теңдікті қамтамасыз ету үшін кешенді саясат жүргізу, халықаралық тәжірибені ескеру және қоғамдық санады өзгерту маңызды.

Негізгі бөлім

Гендерлік теңдік және әйелдер құқықтары: Негізгі аспектілер

Мәселе	Сипаттама	Статистика
Отбасылық зорлық-зомбылық	Әйелдердің 30%-ы зорлық-зомбылыққа ұшырайды	30% әйелдер өмірінде кемінде 1 рет зорлық көрген
Экономикалық теңсіздік	Әйелдердің жалақысы ерлерден 30-40% төмен	
Гендерлік стереотиптер	Дәстүрлі көзқарастар мансаптық өсуді шектейді	

Білім мен ақпараттың жетіспеушілігі	Ауылдық жерде білім деңгейі төмен	
Саяси қатысу	Мемлекеттік органдарда әйелдер 30%	
Құқықтық қорғау жүйесіндегі проблемалар	Полиция мен сот жүйесінде қиындықтар	

Қазақстанда гендерлік теңдікті қамтамасыз ету үшін бірқатар мемлекеттік бағдарламалар мен қоғамдық бастамалар жұмыс істейді:

- «Қазақстан-2050» Стратегиясы: Бұл стратегияда гендерлік теңдікті қамтамасыз ету, әйелдердің қоғамдағы рөлін арттыру басты мақсаттардың бірі.
- Әйелдердің кәсіпкерлігін қолдау: «Даму» кәсіпкерлікті қолдау қоры арқылы әйелдерге арналған арнайы бағдарламалар іске асырылуда, бұл әйелдер кәсіпкерлігін дамытуға көмектеседі.

Еңбек ресурстарын дамыту орталығының 2022 жылғы дерегі бойынша Еңбек нарығындағы мүмкіндіктерге қатысты Қазақстан бір жұмыс үшін жалақының теңдігі өлшемі бойынша 46-шы орынды, жұмыс күшіне қатысу деңгейі бойынша 51-ші орынды және біліктілігі жоғары және орта білікті қызметкерлер арасында әйелдердің тең өкілдігі бойынша 1-ші орынды алады.

Саяси құқықтар мен мүмкіндіктерге тең қол жеткізу өлшемі бойынша еліміз 146 елдің ішінде 103-орында екенін атап өткен жөн. Мұндай төмен көрсеткіштер Орталық Азияның барлық елдеріне тән. Бұл әйелдерді жоғары саяси өкілетті және атқарушы органдарға көбірек тарту қажеттігін білдіреді.

Сонымен қатар, қолданыстағы электронды еңбек келісімшарттары бойынша жүргізілген талдауға сәйкес, әйелдер Қазақстандағы жоғары білікті мамандардың негізін құрайды. Алайда, басшылық лауазымдардағы әйелдердің ерлерге қатынасы айтарлықтай төмен. Сондай-ақ, біліктілігі төмен еңбекпен айналысатын әйелдердің саны ерлерге қарағанда едәуір көп. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығында, құрылыста, өнеркәсіпте және көлікте ерлердің айтарлықтай үстемдігі байқалады.

Қызметкерлердің кірістерін ескере отырып, ерлердің орташа жалақысы негізгі жұмыс топтарындағы әйелдерге қарағанда едәуір жоғары. Мысалы, ер басшылар әйел менеджерлеріне қарағанда орта есеппен 12,4% жоғары жалақы алады. «Кәсіби мамандар» тобындағы әйелдердің көп болуына қарамастан, олардың жалақысы ерлерге қарағанда 29,0%-ға аз. Ең үлкен алшақтық «өнеркәсіп, құрылыс, көлік жұмысшылары» тобына тиесілі, мұнда ерлердің орташа жалақысы әйелдермен салыстырғанда 69% - ға жоғары.

Өңірлер бөлінісінде мұнай және өнеркәсіптік өңірлерде еңбекақы төлеудің айтарлықтай гендерлік алшақтығы байқалады, ал оңтүстік және аграрлық өңірлерде айырмашылық аз. Атап айтқанда, Маңғыстау облысында ерлердің орташа жалақысы әйелдерге қарағанда 86%-ға көп, және еңбекақы төлеу бойынша алшақтыққа негізгі үлес «өнеркәсіп, құрылыс, көлік жұмысшылары» және «кәсіби мамандар» санаттарына тиесілі.

Мегаполистерде еңбекке ақы төлеудегі гендерлік алшақтық 16% - 19% диапазонында болады және еңбекке ақы төлеу бойынша алшақтыққа негізгі үлес «кәсіби мамандар» және «өнеркәсіп, құрылыс, көлік жұмысшылары» топтарына тиесілі. Сонымен қатар, Алматы облысы мен Шымкент қаласында кәсіптердің барлық негізгі топтары бойынша еңбекақы төлеудің салыстырмалы теңдігі байқалады.

Гендерлік теңсіздікті зерттеу үшін бірнеше әдіснамалық тәсілдер мен әдістерді қолдануға болады. Төменде ең кең таралған әдістер мен зерттеу тәсілдер аталған:

1. Сауалнама жүргізу

- Статистикалық сауалнамалар: Әйелдер мен ерлердің құқықтары, мүмкіндіктері, экономикалық жағдайы және гендерлік стереотиптер туралы сауалнамалар.
- Качествалық сауалнамалар: Нақты жағдайларды, пікірлерді және тәжірибелерді түсіну үшін терең сұхбаттар мен фокус-топтар.

2. Деректерді талдау

- Статистикалық деректер: Мемлекеттік органдар мен халықаралық ұйымдардың гендерлік теңсіздік туралы деректерін (жалақы, білім, денсаулық, саясаттағы қатысу) талдау.
- Аналитикалық есептер: Гендерлік теңсіздікке қатысты зерттеу жұмыстары мен есептерді жинақтап, салыстыру.

3. Мазмұнды талдау

- Мазмұнды талдау: Журналистік материалдар, әлеуметтік желілер, қоғамдық пікірлер мен ғылыми мақалаларды зерттеп, гендерлік мәселелердің қоғамдағы көрінісін анықтау.

4. Салыстырмалы зерттеу

- Елдер арасында салыстыру: Гендерлік теңдік деңгейі әртүрлі елдермен салыстырылып, саяси, экономикалық, әлеуметтік факторларды зерттеу.

5. Кейс-стадиялар

- Нақты жағдайларды зерттеу: Гендерлік теңсіздік мәселесін шешуге бағытталған жобалар мен бағдарламалардың нәтижелерін зерттеу.

6. Кеңес беру мен пікірталас

- Кеңес беру топтары: Гендерлік теңдікті қамтамасыз ету үшін қоғамдық ұйымдар мен сарапшылармен пікірталастар ұйымдастыру.

7. Политикалық және құқықтық анализ

- Заңнаманы талдау: Гендерлік теңдікке қатысты заңдар мен нормативтік актілерді зерттеп, олардың тиімділігін бағалау.

8. Экономикалық модельдер

- Экономикалық анализ: Гендерлік теңсіздіктің экономикалық әсерлерін зерттеу үшін экономикалық модельдерді қолдану.

9. Әлеуметтік эксперименттер

- Эксперименттік зерттеулер: Гендерлік стереотиптерді немесе теңсіздікті жоюға бағытталған эксперименттер жүргізу.

10. Білім беру және ақпараттандыру

- Білім беру бағдарламалары: Гендерлік теңдік мәселесін қоғамда түсіндіру үшін ақпараттық науқандар мен білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру.

Осы әдістерді комбинацияда қолдану гендерлік теңсіздік мәселелерін кешенді түрде зерттеуге мүмкіндік береді.

Гендерлік теңдік және әйел құқықтарын қорғаудағы басқа елдердің озық тәжірибелері Қазақстан үшін үлгі бола алады.

Мәселе	Қазақстан	Испания
Заңнамалық база	Заңдар бар, бірақ орындалуы әлсіз	Арнайы заңдар мен механизмдер бар
Қолдау жүйелері	Жетілдірулер қажет	Жақсы дамыған кризис орталықтары
Қоғамдық сана	Дәстүрлі стереотиптер кедергі	Қоғамда белсенділік жоғары

Төменде бірнеше елдің жетістіктері мен әдістері туралы мәліметтер берілген:

Швеция:

- **Гендерлік теңдік саясаты:** Швеция гендерлік теңдік саласында әлемдегі ең озық елдердің бірі. Елде гендерлік теңдікті қамтамасыз ету үшін күшті заңнамалық база бар.
- **Экономикалық қолдау:** Әйелдердің жұмысқа тартылуын ынталандыратын мемлекеттік бағдарламалар мен әйелдер кәсіпкерлігін қолдау бағдарламалары тиімді жүзеге асырылады.

- **Білім беру:** Гендерлік теңдік туралы білім беру бағдарламалары мектептер мен университеттерде енгізілген, бұл жастар арасында гендерлік теңдіктің маңыздылығын арттырады.

Испания:

- **Арнайы заңдар:** Испанияда 2004 жылы қабылданған "Отбасылық зорлық-зомбылық туралы заң" әйелдерге құқық қорғау механизмдерін нығайтуға бағытталған.
- **Қолдау қызметтері:** Елде әйелдерге арналған кризис орталықтары мен көмек көрсету қызметтері бар, олар отбасылық зорлық-зомбылық құрбандарына жедел көмек береді.
- **Ақпараттандыру:** Испанияда гендерлік теңдікті насихаттайтын қоғамдық ақпараттық науқандар жүйелі түрде өткізіледі.

Қазақстандағы гендерлік теңсіздікті жою үшін келесіні ұсынамыз:

1. Заңнамалық реформалар

- Гендерлік теңдік туралы заңдарды нығайту: Гендерлік теңдікті қамтамасыз ету үшін заңнамалық базаны жетілдіру. Зорлық-зомбылыққа қарсы арнайы заңдарды тиімді орындау.
- Салалық заңдарды қарастыру: Әр саланың ерекшеліктерін ескере отырып, гендерлік теңдік мәселелерін шешу үшін заңнамалық актілер қабылдау.

2. Экономикалық қолдау

- Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту: Әйелдер үшін бизнеске қолжетімділікті арттыру, несиелі және субсидиялар беру. Кәсіпкерлік білім беру бағдарламаларын ұйымдастыру.
- Жалақы теңдігін қамтамасыз ету: Жалақының теңсіздігін жоюға бағытталған шаралар қабылдау. Кәсіпорындарда гендерлік аудит жүргізу.

3. Білім беру және ақпараттандыру

- Гендерлік теңдік білім беру бағдарламалары: Мектептер мен жоғары оқу орындарында гендерлік теңдік туралы білім беру бағдарламаларын енгізу.
- Ақпараттық науқандар: Қоғамды гендерлік теңдік мәселелері туралы ақпараттандыру, стереотиптерді жоюға арналған науқандар ұйымдастыру.

4. Әлеуметтік қолдау жүйесін дамыту

- Кризис орталықтары мен қызметтерді көбейту: Отбасылық зорлық-зомбылық құрбандарына арналған қолдау жүйесін нығайту, кризис орталықтарын көбейту.
- Психологиялық және құқықтық көмек: Әйелдерге арналған психологиялық және құқықтық көмек көрсету қызметтерін дамыту.

5. Саяси қатысуды арттыру

- Әйелдердің саяси өкілдігін қолдау: Саяси партияларда және мемлекеттік органдарда әйелдердің қатысуын арттыруға бағытталған шаралар қабылдау.
- Жас әйелдерге арналған саяси білім беру: Жас әйелдер үшін саяси білім беру бағдарламаларын ұйымдастыру.

6. Гендерлік зерттеулерді жүргізу

- Статистикалық зерттеулер: Гендерлік теңсіздік мәселелерін зерттеу үшін статистикалық деректерді жинау және талдау.
- Зерттеу нәтижелерін пайдалану: Зерттеу нәтижелерін саясатқа енгізу және гендерлік теңдік бойынша саясатты дамыту.

7. Қоғамдық пікірді өзгерту

- Stereotype-терді жою: Гендерлік стереотиптер мен дәстүрлерді өзгертуге арналған бағдарламаларды іске асыру.
- Азаматтық қоғамды тарту: Қоғамдық ұйымдарды, әйелдер қауымдастығын және басқа да азаматтық қоғам ұйымдарын гендерлік теңдік мәселелеріне тарту.

8. Халықаралық тәжірибені зерттеу

- Халықаралық ұйымдармен серіктестік: Халықаралық тәжірибені зерттеу, әйел құқықтарын қорғау бойынша халықаралық стандарттарға сәйкес саясатты енгізу.

Осы ұсыныстарды жүзеге асыру гендерлік теңсіздікті жоюға, әйелдердің құқық

Қорытынды

Қазақстан гендерлік теңдік мәселелерін шешу үшін осы елдердің тәжірибелерін ескере отырып, өзінің заңнамасын, әлеуметтік саясаттарын және білім беру бағдарламаларын жетілдіруі қажет. Мұндай шаралар әйелдердің құқықтарын қорғауға, қоғамдағы теңдікті арттыруға және әйелдердің экономикалық және саяси қатысуын қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы.
2. «Отбасы және гендерлік саясат туралы» заңы.
3. БҰҰ Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенция.
4. Статистикалық агенттіктің жылдық есептері.
5. «Қазақстан-2050» Стратегиясы.
6. Global Gender Gap Report 2023. World Economic Forum.

7. Gender Equality in Sweden: A Global Perspective. Swedish Government.